

exponoval pracovně jen na tom poli, které bylo v úzkém smyslu slova „jeho“. Naopak, dovedl vždy přesahovat sebe a své bezprostřední zájmy; za léta své činnosti vyvinul nepřehledně mnoho obětavého úsilí v nejrozmanitějších záležitostech, a to od těch, které se týkaly různých stránek základního rozvoje oboru psychologických věd až k popisům práce psychologů z dětských domovů či poraden.

Dobrou práci je však sotva možné dělat bez jisté míry úzkosti o její kvalitu a zdar; potvrdily to ostatně některé psychologické výzkumy. V tomto smyslu prof. Chmelař nebyl výjimkou; krajní pečlivost byla pro něho příznačná a byla jednou ze základních charakteristik jeho přístupu k pracovním úkolům všeho druhu. Lidé to o prof. Chmelařovi věděli; ve světě plném náhod a nepravidelností jim představoval něco jako živoucí princip krajní spolehlivosti.

Méně očividné byly některé jiné stránky jeho osobnosti. Především, se to týká jeho bytostně filozofického přístupu ke světu a životu, uplatňovaného zejména ve sféře jejich hodnotové interpretace a prostřednictvím vytvoření velmi moudré osobní hodnotové hierarchie. Právě tak bytostný byl však jubilantův smysl pro účelnou a zdravou ekonomii osobních sil; to, čemu se odborně říká duševní hygiena, realizoval spontánně celou svou osobností. Nevyčerpával se rozčilováním, pocity zklamání, skepse, pesimismu; zlu ve světě čelil svou střízlivou vytrvalostí a nadto i prostřednictvím jakési pozoruhodné osobnostní dimenze, charakterizované neobvyklou syntézou vysoce kritického smyslu pro realitu a hlubokými zdroji syčeného optimistického životního postoje. Přitom však prof. Chmelař — zřejmě na základě dlouhodobé zkušenosti — věděl, že všichni nemají tyto jeho povahové kvality; vůči chybám a slabostem druhých lidí projevil nejednou mnoho moudrého nadhledu.

Jubilantovu vědeckému, pedagogickému a organizátorskému dílu se dostalo různých ocenění; jako příklady stačí snad uvést Řád práce (1963) a Zlatou plaketu „Za zásluhy o vědu a lidstvo“ (1972). Ale jsou ještě jiná ocenění realizující se způsobem méně oficiálním; je to osobní odezva, kterou člověk a pracovník po sobě u lidí zanechává a kterou průběh času zvýrazňuje. S plynoucími lety vzrůstá náš obdiv k osobnosti prof. dr. Chmelaře; stále více ho uznáváme za vzor mravních i vědeckých kvalit, za významného budovatele psychologie v Československu a za nezapomenutelného učitele — v nejširším smyslu toho slova — většiny z nás.

Přejeme ze srdce členu korespondentu ČSAV Vilému Chmelařovi ještě dlouhá léta zdraví a osobní pohody.

Olga Kolaříková

PhDr. JOSEF STAVĚL (1901—1986)

17. března 1986 jen několik dnů po dovršení 85 let života odešel jeden z posledních zakladatelů československé psychologie univ. prof. PhDr. Josef Stavěl. Byl jedním z členů první kohorty psychologů, kteří ve 20. létech v nezmapovaném terénu vytyčovali stezky, ze kterých vycházíme dodnes. Svou činností patřil oběma našim národům a stopy jeho práce nalezneme jak v Praze, tak v Bratislavě. Při jeho odchodu bude snad užitečné vzpomenout jeho dílo a užít při tom převážně jeho vlastních slov z rukopisných vzpomínek. Dýchne z nich na nás duch doby a poznáme snad i pracovní podmínky i způsob myšlení našich

předchůdců. Zároveň si zpřítomníme i osobitý Stavělův sloh, přesný a do posledního slova domyšlený.

Josef Stavěl se narodil 12. 3. 1901 ve Znojmě jako druhé dítě v rodině právníka, který byl zaníceným pracovníkem tamní tehdejší české menšiny. Na rodné město vzpomínal až do vysokého věku, dovedl je detailně popsat, ale nikdy se tam nevrátil, aby své dětské vzpomínky nepřekryl pohledem na změněnou situaci. Protože ve Znojmě byla tou dobou jen německá střední škola, navštěvoval gymnázium v Moravských Budějovicích, kde roku 1919 maturoval. Již za středoškolských studií se utvářely jeho výrazné zájmy kulturní. Publikoval pod pseudonymem v tehdy proslulém Studentském časopise, kde získal i středoškolskou literární cenu, ochotničil ve studentském divadle a v hudbě se vzdělával se svým spolužákem, pozdějším dirigentem Zdenkem Chalabalou. Po maturitě odešel na filosofickou fakultu do Prahy, kam ho vedly jeho zájmy filosofické i literární. Stýkal se s řadou mladých tvůrců a patřil i k přátelům Jiřího Wolkra, s kterým prochodil řadu večerů po staré Praze. A nebyl by to Stavěl, kdyby šel ve studiích vyšlapanou cestou k středoškolské profesuře. Z živelného zájmu o psychologii vznikla rychle uvědomělá potřeba systematického studia, byt i vyhlídky na praktické uplatnění byly v té době více než problematičné.

Doktorát získal Stavěl v roce 1924 a vzpomíná na tuto dobu takto: „Tématem mé disertační práce byl Problém dresúry. Volil jsem je pod vlivem Bühlerovy teorie duševního vývoje, charakterizované mimo jiné rozlišováním tří jeho stádií (instinkt — drezúra — inteligence). V době, kdy jsem se zabýval touto problematikou a topil se, jak tomu v podobné situaci bývá, v příslušné literatuře, jsem prováděl, abych neztratil vztah k realitě, experimentální pozorování na čerstvě vylíhnutých kuřátkách. Laboratoř, vybavená už natolik, aby se v ní daly dělat experimenty tohoto druhu, na filosofické fakultě tehdy ovšem ještě neexistovala. Musel jsem proto pracovat s pokusným „materiálem“ ve svém studentském bytě. Dovezl jsem si několik právě vylíhnutých kuřátek z Hodkoviček u Prahy, kde měl známý vinohradský podnik „Beránek“ expozituru vybavenou také umělou líhni. Choval jsem je ve zvláštní krabici a experimenty konal většinou na podlaze. Rozumí se, že kuřátka díky procesu, který později Lorenz nazval „Prägung“, běhala za mou rukou coby kvočnou a byla na mé imágo brzy zvyklá tak, že jsem mohl některé pokusy dělat na svém psacím stole a na jeho desce je nechat volně probíhat. Připomínám tuto idylu k ilustraci, v jakých podmínkách musel tehdy pracovat student filosofie, který si vzal do hlavy specializovat se na psychologii a v jejím rámci experimentálně traktovat problematiku z fylogeneze.“

Na své psychologické začátky vzpomínal později s úsměvem a píše o této době: „Když jsem dosáhl doktorátu, vydělával jsem si na živobytí různými příležitostnými pracemi, kondicemi, žurnalistikou, překládání z francouštiny do češtiny apod. Kromě toho jsem také vypomáhal při psychotechnických zkouškách v pražské poradně pro volbu povolání. Jako řádný zaměstnanec je tam dělal pan Novák. Neměl žádné odborné vzdělání, profesí byl vlastně vyučený mechanik, člověk natolik inteligentní a bystrý, že mohl celkem uspokojivě administrovat běžné písemné testy, jednoduché zkoušky zručnosti a provádět rozhovor. Zkoušenci byli 14 letí hoši, o jejichž schopnostech k vyučení v tom či onom řemeslu podával posudky. Sám příslušník téže sociální vrstvy, dovedl s mládeží přijít do přiměřeného kontaktu a na základě svých profesio-

nálních zkušeností a díky „zdravému rozumu muže z lidu“ celkem dost spolehlivě je posoudit. Tato „laboratoř“, vybavená místo složitými aparáty jen několika skromnými pomůckami (mimořádně neméně validními v rukou zkušeného pozorovatele jako ona oslnivá mosazná výzbroj), se nacházela v jedné místnosti starého domu v zastrčené malostranské uličce a byla vlastně mým prvním pracovištěm.

To tedy bylo první mé místo jakožto odborného psychologa. Uplatňoval jsem se tam ovšem jako pouhý volontér ex privata diligentia. Jen občas jsem dostal skromnou odměnu v „Ústředí poraden“, které bylo v Křížovnické ulici na Starém městě. Bylo vedeno paní Lancovou, k této funkci způsobilou jak úrovní inteligence, tak i jejími osobními schopnostmi, včetně organizátorských.

Mé první „místo“ bylo tedy velmi skromné, nicméně pro mne velmi důležité jako odrazový můstek. Ředitelka Lancová byla v úzkém úředním styku s Psychotechnickým ústavem MAP, jehož ředitelem byl tehdy docent psychologie na filosofické fakultě UK Vilém Forster a jeho důvěrným druhem, a proto také odborným asistentem Psychotechnického ústavu dr. Váňa, tehdy psycholog. Po druhé světové válce předsedal na pedopsychologii a pedagogiku a stal se ředitelem Pedagogického ústavu ČSAV.

Forster byl vynikající vědec, ale zároveň notorický bohém. Následkem této stránky osobního temperamentu nevynikal pořádností nejen ve svém soukromém životě, nýbrž ani jako pracovník. Když vyšly najevo závažné nepořádky ve vedení Psychotechnického ústavu, musel se místa jeho ředitele vzdát. Spolu s ním odešel z ústavu i dr. Váňa. Tak vyvstala otázka, kdo na jejich místa. Otázka ředitele se vyřešila provizorně. Na přechodnou dobu se jím stal Ing. Lerš, profesor průmyslovky. Ten ovšem školeným psychologem nebyl. Jako technika jej zajímala problematika racionalizace práce, která tehdy přicházela do módy. Součástí této problematiky byla i psychotechnika, zajímala jej proto také ona. Bez školeného psychologa se však ústav obejít nemohl. Já byl vlastně jediným kandidátem, který tehdy padal vážně v úvahu, a tak jsem díky výše uvedeným okolnostem dostal místo odborného asistenta já.

Kromě vyšetřování jednotlivých případů jsem pokračoval ve zkouškách, zavedených mými předchůdci. Při nich šlo o výběr způsobilých strojívedců a dopravních úředníků pro ministerstvo železnic. Jako novum jsem zavedl psychotechnické zkoušky kandidátů pražské konservatoře hudby. Podnět vyšel od tamního profesora Cmírala. Na žádost vedení konservatoře jsme připravili soubor Seashorových testů hudebního talentu, přesněji řečeno jeho elementárních komponent.

Práce mně celkem vyhovovala, dobře jsem vycházel také se spolupracovníky, dr. Pickou, neurologem počínaje a Blažkem, mechanikem ústavu konče. Můj vztah k ústavu se však podstatně změnil, když místo dosavadního vedoucího Ing. Lerše, sympatického konciliantního člověka, byl ředitelem ústavu jmenován profesor psychologie Šeracký. Pociťoval jsem to jako katastrofu pro ústav i pro psychotechniku, kterou měl reprezentovat člověk, jehož hlavními vzpruhami jednání byla vůle k moci, nezřízená ctižádostivost a snaha po sebeuplatnění. Bylo mně zřejmé, že nemohu natrvalo pracovat v ústavu jím vedeném. Ale jak jsem měl řešit situaci, která se jevila jako bezvýchodné dilema, neboť odejít z ústavu znamenalo dostat se do situace člověka bez místa nepřilíš dlouho po tom, co jsem z ní díky ústavu vyvázl.

Řešení přišlo zvenčí. Pokud bylo také dílem náhody či řízení tzv. prozřetel-

nosti, nemohu rozhodnout. Fakt je, že přišlo a že bylo byt i momoděk dílem Slováků. Nedovedu se již upamatovat, zda přišlo v podobě dopisu či delegace. Ať tak či onak, jejich vedoucí činitelé projeví zájem o psychotechniku spolu s přáním, aby pražský ústav delegoval do Bratislavy odborníka, který by měl předpoklady k tomu ji a poradenství povolání na Slovensku zavést. Volba padla na mne. Rozumí se, že jsem bez jakéhokoliv váhání a rozmyšlení přijal. Znamenalo to ovšem, že jsem musel opustit, neznámo na jak dlouho, kroužek sympatických lidí, k nimž jsem měl a nebo si vytvářel přátelské vztahy. Že jsem musel podstoupit riziko jít do neznámého prostředí a v něm po „neznámých cestách“, které jsem musel do jisté míry vlastně sám teprve prošlapávat. Znal jsem sice slovenský venkov, prochodil jsem ho s batohem na zádech (buďto sám, nebo se švagrem), namnoze rovněž po málo vyšlapaných cestách, kde byla příroda nenarušena hypertechnizovanou civilizací a turistickou industrií. Byl mi sympatický také lid, který tento venkov oživoval, navazoval jsem s ním kontakty, vyhledával noclehy v jeho chalupách, košiarech a případně i senících. Ale metropole slovenské krajiny byla pro mne tehdy ještě neznámým X.“

Po příchodu do Bratislavy se dr. Stavěl plně věnoval organizaci i myšlenkové přípravě psychologické práce na Slovensku. Své pojetí formuloval ve dvou článcích uveřejněných v časopise „Hospodářské rozhledy“ (roč. III, č. 1 a 7) roku 1928. Hlavní myšlenky svých úvah formuloval následovně: „Psychotechnika (tento termín znamenal tehdy totéž, co nyní aplikovaná či praktická psychologie) má řadu úkolů. Hlavní dlužno opatřovati v plánovitém, sociálně orientovaném včeleňování jednotlivců do pracující společnosti v souladu s jejich individuálními duševními dispozicemi a v záujmu hospodářského života jako celku. Rozumí se, že tohoto souhlasu má být docíleno aplikací psychologických metod, především psychodiagnostických, jimiž by tyto duševní dispozice byly zjištěny. Zejména pak zdůrazňuji, že tento úkol by nemohl být uspokojivě splněn mechanickou aplikací metod, převzatých odjinud. Nutno vypracovat metody, které by odpovídaly svérázu zdejšího, tj. slovenského obyvatelstva, jeho zvláštnostem, determinovaným specifickými podmínkami, v nichž vyrůstá i žije.“

Doslova v prvním článku píše: Preto, podľa môjho názoru, mal by byť založený v Bratislavě vedecký ústav veľkorysého programu, ktorý by najprv opatrili vedecký základ pre praktickú činnosť, ktorý by síce neslúžil praktickým cieľom ihneď, ale za to pozdejšie by im slúžil dobre. Alebo takýto ústav, alebo radšej žiaden. To hovorím s plným presvedčením. . . . Vedecká výzkumná práca je teda predbežne jediný a naprosto potrebný úkol, ktorým by sa mal bratislavský psychotechnický ústav zpočiatku zaoberať. Tento úkol mu dáva aj jasný smer. Konkrétne praktické úlohy musia sa vyvinuť práve z neho a na jeho základe, čiže z hlbšieho psychologického preniknutia slovenských pomerov. Som presvedčený, že jedine takový vedecký ústav bol by skutočne praktický. Jedine on mohol by byť aj dôstojným reprezentantom psychotechnických snáh na Slovensku.“

„Toto stanovisko jsem na ustavující schůzi zastával s takovou rozhodností, že se mi podařilo přesvědčit účastníky, že bez této předběžné výzkumné práce je jakákoliv praktická agenda problematická. Nekompromisnost mého stanoviska byla ovšem jen jedním z faktorů, které vedly k tomuto výsledku. Dalším, neméně významným, byla povaha Slováků, tj. celkem a zhruba vzato (a jak

jsem je během svého působení na Slovensku i později měl příležitost poznat) jejich sangvinický temperament a s ním související impulsivnost, pružnost, schopnost nadchnout se vůbec a něčím novým, imponujícím zvláště. Nebudu dále pokračovat ve výčtu dalších rysů a stavět proti nim rysy v nejednom směru opačné, charakteristické pro průměrného Čecha.

Na závěr bych zde v zájmu historické pravdy uvedl, co vlastně bylo prvotním podnětem k zavedení odborné psychologie na Slovensku. Senátor Stodola, který předsedal zakládající schůzi Psychotechnického ústavu o tom hovořil takto: Setkal se v Topoľčiankach s tehdejšími presidentem. Přitom přišla řeč na knihu „Správná volba povolání“, která někdy v té době vyšla a dostala se starému pánovi do rukou. Vyjádřil se, že moderní instituce poraden povolání je velmi sympatická a důležitá a nakonec nadhodil otázku, zda by nemohla existovat též na Slovensku. Senátor Stodola vzal tuto myšlenku za svou a výsledkem byl bratislavský ústav, který byl založen v polovici roku 1928.

Původně byl umístěn v Panenské ulici ve dvou místnostech bývalého paláce, sice velmi prostorných a svým způsobem luxusních, ale pro naši práci málo vhodných. Je příznačné pro pracovní styl Slováků, že ústav, který původně byl institucí na spolkové bázi, byl díky pružnosti a porozumění rozhodujících činitelů převzat již roku 1930 do zemské správy a byl tehdejší „Krajinou Slovenskou“ též finančně vydržován. Také jeho umístění se změnilo a nacházel se v novostavbě Učňovských škol, velké dvoupatrové moderní budově, v níž dostal jedenáct místností. I tato budova je jako mnoho jiného svědectvím slovenské velkorysosti. Nebyly v ní jen prostory pro dílny a učebny běžných řemesel, nýbrž také „Škola uměleckých řemesel“. Měla několik oddělení, vedených vynikajícími osobnostmi, k nimž patřili výtvarníci Fulla, Galanda, Malý, architekt Rossman, umělecký fotograf Funke, sochařka a keramička Horová aj.“

Na výzvu profesorů Hendrycha a Tvrdeho, kteří tehdy působili na bratislavské filosofické fakultě se Stavěl habilitoval v roce 1936 svým spisem Hlad — příspěvek k analýze pudu. Vytvořil zde na svou dobu nejen jedinečné souborné dílo, ale zároveň v řadě aspektů přeběhl světovou vědu jak v kritice některých pojmů, tak v pozitivní formulaci otevřených problémů. Zmíňme se alespoň o Stavělově zdůvodnění strukturovanosti motivace a její hierarchie proti ještě dodnes mnohdy unitárnímu pojetí pudu a o rozpracování složitého přediva alimentárního chování, včetně neširších souvislostí i s chováním sociálním. Výzkum speciálních hladů jako motivačních jevů se ve světové literatuře začíná objevovat a zkoumat v přiměřené míře teprve v 70. letech.

Svá východiska k metodám psychologického výzkumu formuloval Stavěl v předmluvě k této monografii: „Metodologicky vycházím z předpokladu, že skutečnost, k níž je poukazováno termínem pud nebo instinkt výživy možno poznati jen vzájemnou kombinací metod a poznávacích hledisek. Jest třeba studovati zážitkový aspekt této skutečnosti, jest třeba studovati její vnější aspekt, tj. alimentární chování, hlavně ovšem jeho primární, kongenitální formy, jest dále třeba studovati jednak somatické pozadí tohoto prožívání a chování, tedy vztahy psychosomatické, jednak pozadí sociální, tedy sociálně psychologické vztahy. Soudím, že jen tunelováním ze všech těchto stran lze se blížiti poznání dotyčných struktur v jejich dynamické výstavbě, složité vrstevnatosti a celistvosti. Snahu po záměrné syntéze metod, které byly v poslední době některými směry v psychologii vytyčovány jako nesmiřitelné protivy,

nepovažují za eklekticismus, nýbrž za nutnost, která je diktována zvláštní povahou předmětu psychologie.

Není bez zajímavosti ani to, jakou cestou se Stavěl k tématu své habilitace dopracoval: „Z retrospektivního nadhledu nyní soudím, že jsem o této otázce dost důkladně a abych řekl strategicky neuvažoval. Volil jsem za téma nejprve problém, který se nabízel jako jeden z nejaktuálnějších pro práci, kterou jsem se zabýval jak já, tak tehdejší aplikovaná psychologie vůbec, totiž problém inteligence. „Měření“ její úrovně bylo tehdy (a je ponejvíce dosud) jednou ze základních metodik psychodiagnostiky, a proto již tehdy byly alespoň pro hlubší duchy a zodpovědné pracovníky navýsost ožehavé otázky: co je obecná inteligence resp. intelekt, zda jde o jakousi jednotnou funkci nebo se skládá z více nezávislých komponent, faktorů atd. Nebudu vypočítávat různé přístupy, jichž bylo užito při traktování této stejně fundamentální jako složité problematiky. Omezím se na konstatování, že sám jsem volil přístup genetický, a to v tom smyslu, že jsem chtěl na základě zoopsychologického materiálu rozpracovat otázku rozdílů a afinit mezi tzv. „inteligencí“ a „instinktem“, a to jak po stránce behaviorální (což u instinktu znamená otázku povahy instinktivního chování, jeho stereotypnosti, variability, plasticity atd.), tak po stránce vnitřní struktury instinktů, která zahrnuje zhruba řečeno kromě dispozic kognitivních také faktory motivační. Pokud jde o empirický materiál, měl jsem k naznačené problematice kromě pozorování referovaných v literatuře k dispozici i některá pozorování vlastní.“

V Bratislavě doc. Stavěl začíná i své dlouholeté studie detailního rozboru instinktivního chování. „Chtěje přesně poznat typické úkazy instinktivního chování do detailů a v plné jejich konkrétnosti, zahrnul jsem do svého pracovního programu také experimentální zkoumání projevů jednoho z „klasiků instinktu“ z říše hmyzu, larev mravkolva obecného. Našel jsem je v dostatečném počtu na svahu úvozu odbočujícího ze Slavičího údolí. V té době bylo ještě vskutku idylické, dokonale tiché, dopravním ruchem, zástavbou a jinými vymoženostmi technické civilizace nezasažené. Pokud se pamatuji, krčila se v něm při cestě pod nádhernými vysokými listnáči jediná bídná chalupa. Chtěje uniknout „vravě světa“, chodil jsem do této vpravdě ještě nenarušené přírodní oázy občas na procházku. Narazil jsem na sídliště mravkolvů čirou náhodou. Byla svým způsobem šťastná, z hlediska životní ekonomie jsem ji však měl být raději ušetřen.“

Experimentální pozorování jsem konal v pokojíčku pro služku, který patřil k příslušenství mého tehdejšího bytu v moderní vile a který jsem zařídil na fotografickou laboratoř. Pozorování pohltilo mnoho času, do velké míry také nočního, vlastně půlnočního, neboť v podmínkách, za nichž jsem pozorování prováděl, byly larvy ke konstrukční aktivitě, která mne zajímala především, nejpohotovější právě po půlnoci v době největšího ticha.“

Z rozsáhlého protokolárního a fotografického materiálu, který Stavěl zpracoval, byla publikována jen malá část v podobě časopiseckého článku (O vlivu potřeby potravy na instinktivní činnost konstrukčního typu). Rozsáhlá monografie, která obsahovala mnoho desítek fotografických záběrů konstrukční aktivity mravkolva zůstala v rukopise. V paměti jeho žáků jsou však zachyceny jeho vysokoškolské přednášky, ve kterých svůj výklad o plasticitě instinktivních aktivit demonstroval právě na podkladech z plánované monografie.

Praktická činnost v Psychotechnickém ústavu vedla prof. Stavěla k proble-

matice poznávání osobnosti člověka. I zde zdůrazňoval a v praxi prosazoval zásadu, že poznání jedince může být založeno pouze na kombinaci různých metod a že tedy psychodiagnostika musí být vícedimenzionální. I když sám věnoval značné úsilí konstrukci a vytváření psychometricky ověřených testů, zdůrazňoval, že jsou v nich skryta mnohá úskalí, které je možno překonávat jejich kontrolou a ověřováním pomocí jiných metod. Ani po více než 40 letech inflaci nejrůznějších dílčích a často ne dobře prověřených metodik, užívaných mnohdy bez znalosti jejich výchozích předpokladů a bez pochopení jejich sociálního či kulturního pozadí, zní ještě varovněji. Ukázkou promyšlené kombinace kvantitativních technik zkoumání s jemnou kvalitativní analýzou získaných dat pak byly Stavělovy studie o lidských zájmech.

V podobné komplexnosti viděl prof. Stavěl i problematiku psychologického poradenství. Uvědomoval si již ve 30. letech rozpor mezi požadavkem plánovitosti a rozumnosti při vedení k volbě povolání a bezplánovitostí organizace hospodářského života v kapitalistické společnosti. Psychologický aspekt poradenství se mu proto jevil jen jako dílčí pohled, který sám o sobě a bez začlenění do širších souvislostí nemůže být uspokojivý. Z psychologického hlediska pak zdůrazňoval ideu vedení pro volbu povolání proti mechanickému a jednorázovému vyšetřování mladistvých osob.

Prof. Stavěl ovlivnil nejméně dvě generace psychologů i jako vysokoškolský učitel. V roce 1945 nastupuje jako profesor obecné psychologie na pražskou filosofickou fakultu. Jeho přednášky — ať již se týkaly problematiky osobnosti, instinktu, vnímání, psychopatologie, dějin psychologie či jiných témat — byly vždy pečlivě zpracovány, opíraly se o kritický rozbor rozsáhlé literatury a byly podány vědecky přesným a slohově vytríbeným jazykem. Byla to škola kritického myšlení, jasného formulování problémů v celé složitosti i patřičné zdrženlivosti ve vyvozování neúměrně generalizovaných obecných závěrů.

Po odchodu do zdravotního důchodu se prof. Stavěl vrátil ke svému oblíbenému tématu a v roce 1971 vydal knihu „Antická psychologie“. Myšlienky starověkých filozofů nebyly pro něj mrtvým materiálem, ale dokázal je aktualizovat a převádět i do problematiky současné psychologie. Z povzdálí a s nadhledem sledoval i vývoj současné naší psychologie a při obsahové analýze našich akcí objevoval mnohdy trendy, které si aktivní účastníci psychologického dění mnohdy neuvědomovali.

Stýkal jsem se s prof. Stavělem po dlouhá léta jeho stárnutí. Psychologie mu zůstala životní láskou a se svou obvyklou důkladností studoval i řadu nových publikací a často dokázal napnout všechny síly k tomu, aby sehnal právě ty prameny, které ho zajímaly. Sledoval stále literaturu etologickou a zajímaly ho její extrapolace na širší společenskou praxi, sledoval problematiku motivace sice se zájmem, ale se značnou skepsí, že moderní literatuře chybí teoretická orientace.

Rád se vracel ke klasické beletrii a jak postupně přibývala léta, hledal spíš literaturu uklidňující než znepokojivou. Často říkal, že jeho zájem se přesunul od Dostojevského k Tolstému a Turgeněvovi. Vracel se v posledních letech i ke kořenům české literatury 19. století a jeho poslední literární láskou byla Karolina Světlá. Ovšem jeho hlavním zájmem byla hudba — vytríbený hudební smysl, bohatá sbírka gramofonových desek a systematické sledování koncertů z rozhlasu v pozdních nočních hodinách — mu poskytovala životní útě-

chu. Ale opět se zde prosadil jeho psychologický zájem. Sledoval nahrávky téhož autora různými interprety a snažil se tak proniknout i do jejich osobnosti.

Při odchodu prof. Stavěla se vynořuje celá řada otázek. Jeho dílo nebylo rozsáhlé, ale působilo vždy jako výzva — ať již k následování či k polemice. Mnozí z mé generace patří svým způsobem ke Stavělově škole — nikoliv podle jména, ale podle stylu práce. Nevycházeli jsme ze stejných východisek, neřešili jsme stejné problémy ani nevolili stejné metody, ale učili jsme se kritickému myšlení, přesnému vyjadřování, chápání složitostí psychologické problematiky a vědomí, že každé zjednodušení i každé rutinérství povede na scestí. A za tuto životní zkušenost mu zůstaneme vděční.

Ale přesto se vtírá jedna otázka. Stavěl mnohokrát předstihl svou dobu. O více než deset let předstihl Lorenze v popisu etologického pojmu vtištění. V Hladu předstihl svou dobu o třicet i více let jak v kritice některých pojmů, tak i v pozitivní formulaci řady problémů. Jeho úvahy o komplexnosti psychologických postupů se prosadily ve světové literatuře až mnohem později pod heslem mnohdimenzionální diagnostiky. Úvahy o výchově k volbě povolání na rozdíl od jednorázového poradenství našly reálný dopad až začátkem 60. let. A přece kdo z nás si tyto skutečnosti v plné šíři uvědomil? Co chybělo k tomu, že Stavělovo jméno (ale i jména řady jeho vrstevníků) se nestalo světovým? Snad někdy malé poměry, snad válka, která zbrzdila rozběh celé generace, snad i jistý nedostatek důvěry v sílu vědy malého národa a snad i malá motivace publikovat ve světových jazycích. I v tomto smyslu by měl být osud našich učitelů jistým poučením, že potřebujeme více sebevědomí, protože konkurovat světové vědě — alespoň v některých tematických okruzích — je v silách československé psychologie.

Stavělův život se uzavřel. V mnohém byl nenapodobitelný, ale v mnohém je inspirativní. Rozhlédneme-li se, kde všude se dnes psychologie uplatňuje, najdeme tam stopy Stavělovy a stopy jeho druhů z generace otců — zakladatelů.

Václav Břicháček

JUBILANT: LADISLAV STRMEŇ, PROM. PSYCH. PhDr., nar. 27. 3. 1917

PhDr. Ladislav Strmeň absolvoval štúdium psychológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v r. 1972 so špecializáciou na psychológiu práce. Psychologickú prax rozvíjal prevažne v rámci Slovenského úradu bezpečnosti práce, a to hlavne v oblasti personalistiky, organizácie a odborného vzdelávania. Prednášal psychológiu práce a sekurizačnú psychológiu na Slovenskej odborovej škole v Sládkovičove a tiež aj v rámci rezortných inštitútov ministerstiev a generálnych riaditeľstiev (školenie vedúcich pracovníkov). Teóriu a prax sekurizačnej psychológie publikoval v časopisoch ROH, zameraných na bezpečnosť a hygienu práce; rozpracovával menovite psychologické aspekty koncepcie a metodiky dozoru nad dodržiavaním bezpečnostných predpisov a opatrení. Bol spoluautorom významnej príručky Rukoväť hygieny práce (1985). V súčasnosti spracováva podklady pre príručný psychologický slovník.

Ján Ch. Raiskup